

Esseitä teknologisesta kehityksestä ja kilpailusta paikallisilla pankkimarkkinoilla*

Aki Koponen

KTT, Johtaja

Turun kauppakorkeakoulu, Kilpailuinstituutti

Johdanto

Suomalainen pankkisektori on (edellisen) pankkikriisin jälkeen kehittänyt nopeasti usean eri tekijän suhteen. Ensinnäkin informaatio- ja tietoteknologian hyödyntäminen on lisääntynyt räjähdysmäisesti, joka on johtanut konttoriverkkojen supistumiseen. Myöhemmän kehityksen myötä pankkien konttoreissa taas tarjotaan monenlaisia sijoitukseen ja säästämiseen liittyviä palveluita. Konttorit ovat siten kokeneet jonkinasteisen renessanssin pankkien välisessä kilpailussa. Yleisesti ottaen toimialadynamiikka perustuu prosessiin, jossa perusteknologialla (general purpose technology) on hyödynnetty tietyillä toisiinsa liittyvillä toimialoilla, ja sen seurauksena muodostuneet uudet taloudellisesti ja teknisesti mahdolliset kombi-

naatiot ovat muuttaneet yritysten kilpailuymäristöä (Carlsson 2004). Pankkitoiminnan osalta informaatio- ja viestintäteknologia on perusteknologia, jonka hyödyntäminen mahdollistaa uusia tuotanto- ja jakelutapoja sekä kokonaan uusia palvelunkonstellatioita (esim. tunnistautumispalvelut).

Väitöskirjan keskeisin toimialan dynamiikkaa kuvaava tekijä on informaatio- ja viestintäteknologian hyödyntämisestä aiheutuva fyysisen etäisyyden merkityksen väheneminen. Tämä palvelutuotannon ja palvelun kulutuksen alueellinen eriytyminen johtaa luonnollisesti tuotannon alueelliseen keskittymiseen, mikäli yrityksillä on toimintayksikkötason hyödyntämättömiä mittakaavaetuja.

Kansantalouden tasolla etäisyyden merkityksen pienenemisestä ja tuotannon keskittymisestä seuraa kaksi toisiinsa liittyvää tulemaa: kilpailu kiristyy maantieteellisen differentiaation vähetessä ja toisaalta toimialan taloudellinen tehokkuus paranee. Tästä seuraa myös yksi perinteinen taloustieteellinen tutkimuskysy-

* Tämä kirjoitus käsittelee 26.8.2008 Turun kauppakorkeakoulussa tarkastettua väitöskirjaani ”Essays on technological development and competition in local bank markets”. Väitöstilaisuudessa vastaväittäjänä toimi professori Bo Carlsson (Case Western Reserve University, Weatherhead School of Management) ja kustoksena emeritusprofessori Paavo Okko.

mys: ajaako kiristynyt kilpailu yrityksiä tehostamaan toimintojaan?

Väitöskirjan keskeiset teemat ovatkin pankkitoiminnan alueellinen kehitys, kilpailun ja tehokkuuden välinen suhde pankkisektorilla ja pankkien kilpailuedut. Väitöskirjan kaksi ensimmäistä esseetä liittyvät pankkisektorin alueelliseen kehitykseen ja kolme viimeistä suoranaisemmin pankkikilpailuun, pankkien tehokkuuteen ja pankkien kilpailuetujen tunnistamiseen.

Pankkitoiminnan keskittyminen ja palveluiden saatavuus

Väitöskirjan ensimmäinen essee analysoi rahoitussektorin tuotannon alueellista erikoistuneisuutta ja sen absoluuttista keskittyneisyyttä. Tutkimus perustuu uuden talousmaantieteen lähestymistapaan, jonka esittämässä malleissa talouden keskittymistä ajaa kehäsuhteinen kausaalisuus. Toisin sanoen, toiminnan keskittyminen tietyille alueelle luo rakenteita, jotka tukevat edelleen keskittymistä. Rahoitussektorin palvelusten tuotannon ja kulutuksen alueellinen eriytyminen on kasvanut teknologisen kehityksen johdosta alentuneiden kuljetuskustannusten myötä. Tämä saattaa hyvinkin johtaa entistä voimakkaampaan tuotannon alueelliseen keskittymiseen.

Jotta keskittymistä tapahtuisi, täytyy markkinatoimijoilla olla vielä hyödyntämättömiä mittakaavaetuja. Vaikka empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet varsin maltillisia mittakaavaetuja yritys-/konsernitasolla, on hyvin todennäköistä, että ne ovat merkittäviä toimintayksikkö-/konttoritasolla. Tätä näkemystä tukee myös tämän väitöskirjan kaksi viimeistä esseetä.

Teoriaa hyödyntäen esseessä testattiin onko alueen sisäisellä kauppavaikutuksella vaikutus-

ta tuotannon keskittymiseen. Kilpailuvaikutusta mitattiin seutukunnan pinta-alalla ja potentiaalisesti muuttohaluttoman väestön osuudella. Esseessä tutkittiin myös tuotannon keskittymistä kohti olemassa olevia aluekeskuksia.

Tulokset osoittavat, että alueen pinta-ala vaikuttaa negatiivisesti sekä alueen erikoistumiseen että tuotannon keskittymiseen. Muuttohaluttoman väestön osuus lisäsi rahoitussektorin tuotanto-osuutta alueella, mutta samanaikaisesti per capita -suhteutettu tuotanto oli verrokkialueita alhaisempi.

Väitöskirjan toinen essee liittyy tuotannon keskittymiseen ja käsittelee pankkien konttoriverkkojen kehitystä aikavälillä 1995–2001, eli ajanjaksona jolloin pankkiryhmät sopeuttivat konttoriverkkojen tiheyttä vastaamaan pankkisektorin rakenteellisia uudistuksia ja uuden teknologian tuomia mahdollisuuksia. Esseen tavoitteena on vastata kysymyksiin, ovatko periferiset alueet maastamme kärsineet konttoriverkkokehityksestä keskuksia enemmän ja toisaalta, ovatko tietyt maantieteelliset alueet Suomessa kohdanneet odotettua suurempia konttoreiden lakkautuksia.

Helppo ja populistinen lähestymistapa näihin kysymyksiin on vertailla asiakkaiden keskimääräisiä etäisyyksiä pankkikonttoriin tai pankkien tiheyttä tietyllä alueella. Tämä lähestymistapa ei luonnollisestikaan ole taloudellisesti järkevä, koska alueellisen markkinan houkuttelevuutta ei määritä ensisijaisesti sen maantieteellinen pinta-ala vaan väestön määrä ja varallisuus (so. palvelukysyntä).

Esseessä tarkastellaan konttoripalveluiden saatavuutta Manner-Suomen NUTS2-alueiden välillä. Analyysi osoittaa, että eri alueiden välillä on eroja, vaikka alueen kuntien ominaisuudet otetaan huomioon. Tarkasteluperiodilla konttoripalveluiden saatavuus kehittyi tasais-

ti koko maassa. Yleisesti ottaen kunnan ominaisuudet vaikuttivat palvelusaatavuuteen enemmän kuin kunnan sijainti ja siten maan itä- tai pohjoisosien asiakkaat eivät voi sanoa kärsineensä enemmän konttorien lakkauttamisesta kuin etelä- tai länsiosien asukkaat.

Tehokkuus ja kilpailu

Edellä esitetyt esseet painottuivat tuotannon keskittymiseen, mutta jättivät kilpailuaspektin hieman taka-alalle. Väitöskirjan kolme viimeistä esseetä keskittyvät kilpailun eri ilmentymiin. Ensimmäinen näistä tarkastelee teoreettisesti markkinoiden kilpailullisuutta spatiaalisen kilpailun näkökulmasta. Analyysi osoittaa, että markkinat, joilla asiakas maksaa kuljetuksen, ovat vähemmän kilpailulliset kuin markkinat, joilla kuljetuksesta vastaa myyjä, kun kuljetuskustannukset ovat vakioiset. Samaten kiristynyt kilpailu johtaa vapaan markkinoille tulon tilanteessa keskittyneempään markkinarakenteeseen.

Esseessä sovelletaan perusmallia luotto-markkinoille. Pankin ”kuljetuskustannusten” tulkitaan tällöin perustuvan pankin ja asiakkaan välisen etäisyyden kasvusta johtuneeseen tehotomaan asiakasseulontaan. Asiakkaiden etäisyyskustannusten alentuminen johtaa hintakilpailun kiristymiseen, markkinoiden keskittymiseen ja asiakkaiden keskimääräinen laatu – todennäköisyys maksaa luotto takaisin – laskee.

Hintakilpailun toimivuuden ohella keskeinen taloustieteellinen kysymys on yrityksen tuotannollisen tehokkuuden ja markkinoiden kilpailullisuuden välinen vuorovaikutus. Teorian mukaan kiristynyt kilpailu pakottaa yritykset tehokkaampaan toimintaan. Kilpailun kiireyttä on kuitenkin hankala mitata. Yleinen käytetty kilpailullisuuden mittari on markki-

noiden keskittyneisyys. Tämä indikaattori saa kuitenkin taloustieteelle tyypilliseen tapaan kaksi vastakkaista tulkintaa. Ensinnäkin, nk. SCP-paradigman mukaan keskittyminen johtaa kilpailun puutteellisuuteen. Chicagolainen lähestymistapa taas näkee markkinoiden keskittymisen kilpailuprosessin tuloksena, tilanteena, jossa tehokkaat toimijat ovat vallanneet markkinoita tehottomilta toimijoilta.

Neljännessä esseessä tarkastellaan pankkien tehokkuuden ja alueellisten pankkimarkkinoiden välistä vuorovaikutusta Suomessa vuosina 2002–2006. Aineistona käytetään kaikkien paikallispankkien tilinpäätöksiä, jotka on yhdistetty pankkiyhdistyksen keräämään aineistoon pankkitoimipaikkojen sijainnista. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa hyödynnetään DEA-menetelmää, jonka avulla voidaan määrittää estimaatti kunkin pankin tehokkuudelle suhteessa tehokkaimpaan toimijaan. Analyysin toisessa vaiheessa DEA:n tuottamaa pankin suhteellista tehokkuutta selitetään pankin kilpailuympäristöä kuvaavilla muuttujilla. Toimintaympäristömuuttujien lisäksi tehokkuutta selitetään myös pankkiryhmän muuttujalla. Tällä pyritään kontrolloimaan ryhmien välistä pysyvää tehokkuuseroa, toisin sanoen kestävää kilpailuetua.

Analyysi osoittaa, että pankkien keskimääräinen tehokkuus on parantunut tarkastelupe-riodin aikana. Analyysi myös osoittaa pysyviä tehokkuuseroja pankkiryhmien välillä. Tämän perusteella voidaan argumentoida, että suomalaisilla pankkimarkkinoilla esiintyy pankkiryhmäkohtaisia eroja kilpailukyvyssä perustuen pankkiryhmän jäsenyyden tuottamaan kilpailuetuun. Analyysin perusteella näyttää, että markkinoiden keskittyminen vaikuttaa negatiivisesti pankin tehokkuuteen, eli SCP-näkemyksä saa tiettyä tukea.

Väitöskirjan viimeinen essee käsittelee dynaamisten kyvykkyysien tunnistamista tai yleisemmin, minkä tahansa kestäväen kilpailuedun tuottavan resurssin tunnistamista. Vaikka alan kirjallisuus on pitkään ollut yksi keskeisimmistä aiheista strategisen johtamisen kirjallisuudessa, on alan empiirisiä tutkimuksia tehty vähän. Keskeinen syy tähän on dynaamisiin kyvykkyysiin liittyvä määritelmän mukainen vaikea tunnistaminen ja mittaaminen.

Esseessä esitetään kaksivaiheinen menetelmä dynaamisten kyvykkyysien empiirisen tunnistamisen välineeksi. Menetelmän ensimmäisessä vaiheessa pyritään tunnistamaan kestäväen kilpailukyvyyn omaavat toimijat kontrolloiden samalla epätäydellisen kilpailun tuottamaa vaikutusta yrityksen menestykselle. Lisäksi menetelmä edellyttää, että ensimmäisen vaiheen tarkastelussa toimiala on ollut voimakkaassa kehityksessä. Menetelmän toinen vaihe perustuu kyvykkyysien tunnistamiseen hyödyntämällä tapaustutkimuksen menetelmiä.

Esseen empiirisessä osiossa menetelmän ensimmäistä vaihetta sovelletaan suomalaisilla paikallispankkimarkkinoilla. Kilpailuedun tunnistamiseksi estimoidaan pankkiryhmäkohtai-

set erot sekä kustannustehokkuudessa että pankkien kohtaamassa kilpailussa. Tulokset osoittavat tiettyä näyttöä pysyvistä pankkiryhmittäisistä kilpailueduista ja siten luovat perusteen toteuttaa myös esitetyn kilpailuetujen lähteiden tunnistamisen menetelmän toinen vaihe.

Yhteenveto

Markkinoiden kilpailullisuuden kehityksen arvioiminen on aina ollut vaikeaa, mutta viimeaikainen kehitys on tehnyt sen vielä haasteellisemmaksi pankkisektorilla. Nykyisessä taloudellisessa tilanteessa rahoitusmarkkinoiden toimivuuden turvaaminen on noussut keskeiseksi poliittiseksi tehtäväksi.

Yleisesti ottaen väitöskirjan tulokset ja käytettävät menetelmät soveltuvat sekä talous- ja teknologiapolitiikan että pankkien strategisen johtamisen tueksi. Erityisesti toimintayksikkökohtaiset tehokkuusanalyysit sekä kilpailuedun lähteiden tunnistamisen menetelmät ovat suoraan hyödynnettävissä yritysten toiminta-analyysissä ja kehityksen seurannassa. On kuitenkin selvää, että alan tutkimusta tarvitaan jatkossa entistäkin enemmän. □